

واکاوی رشد معنوی از طریق رنج: مطالعه‌ای بر رشد معنوی خانواده در متون مقدس اسلام و آیین بودیسم

۱. نیلوفر صدری: دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲. روح الله کریمی خویگانی: عضو هیئت علمی، گروه فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه جامع علوم انتظامی امین، تهران، ایران
۳. حسین شیخ‌رضایی: هیئت علمی، گروه فلسفه علم، دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: hosein.m137@yahoo.com

چکیده

در این پژوهش، به بررسی تأثیر رنج مطلوب بر رشد معنوی خانواده در دو مکتب فکری اسلامی و بودیسم پرداخته شده است. هدف این است که نشان دهیم چگونه این دو مکتب با وجود تفاوت‌های بنیادی در نگرش به رنج، هر دو بر اهمیت آن در فرآیند رشد معنوی تأکید دارند. این پژوهش با رویکرد پدیدارشناسی صورت گرفت است، لذا به منظور گردآوری داده‌ها، از جامعه آماری متشکل از ۱۰ تن از دین‌پژوهان و استادان دانشگاه برای بهره‌گیری از تجارب و نظرات آنها استفاده شده است. حجم نمونه بر اساس اصل اشباع نظری تعیین گردید. نتایج حاکی از این است که در هر دو مکتب، رنج جایگاه ویژه‌ای در سیر تکامل معنوی انسان دارد، اما تفسیر و راهکارهای مواجهه با آن متفاوت است. اسلام با تأکید بر صبر و تسلیم در برابر اراده الهی و بودیسم با تمرکز بر آگاهی و رهایی از وابستگی‌ها، مسیرهای متفاوت اما همسو برای مواجهه با رنج ارائه می‌دهند.

کلیدواژگان: رنج، رشد معنوی، اسلام، بودیسم

شیوه استناددهی: صدری، نیلوفر، کریمی خویگانی، روح الله، و شیخ‌رضایی، حسین. (۱۴۰۵). واکاوی رشد معنوی از طریق رنج: مطالعه‌ای بر رشد معنوی خانواده در متون مقدس اسلام و آیین بودیسم. شریعت، فلسفه و اخلاق، ۴(۵)، ۱-۱۵.

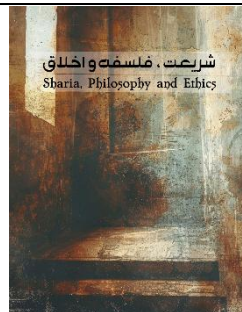
تاریخ ارسال: ۱۱ اسفند ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۴ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۲ خرداد ۱۴۰۵

تاریخ چاپ اولیه: ۲۴ مرداد ۱۴۰۵

تاریخ چاپ نهایی: ۱ دی ۱۴۰۵

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Exploring Spiritual Growth Through Suffering: A Study of the Spiritual Growth of the Family in the Sacred Texts of Islam and Buddhism

1. Niloofar Sadri: Ph.D. Student, Department of Educational Sciences, SR.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran

2. Rouhollah Karimi Khoigani*: Faculty Member, Department of Philosophy of Education, Amin University of Law Enforcement Sciences, Tehran, Iran

3. Hossein Sheikh Rezaei: Faculty, Department of Philosophy of Science, Sharif University of Technology, Tehran, Iran

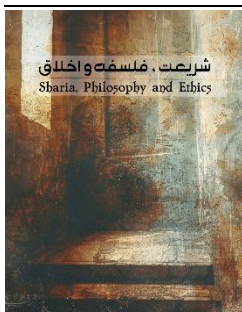
*Corresponding Author's Email: hosein.m137@yahoo.com

Abstract

The present study aims to provide a comparative analysis of the exegetical approaches of two contemporary Sunni Kurdish commentators, Abdulkarim Modarres (1905–2005), author of *Mawahib al-Rahman*, and Osman Abdulaziz (1922–1999), author of *Tafsiri Qurani Piroz*. Although both exegetes shared common geographical, cultural, and jurisprudential backgrounds as adherents of the Shafi'i school, their exegetical methodologies exhibit significant divergences. The study adopts an analytical-comparative method based on library research and focuses primarily on comparing their scholarly biographies, theological-jurisprudential orientations, and the structural organization of their commentaries. The findings indicate that Modarres, by composing his commentary in Arabic, adopted a universalist and ummah-oriented intellectual horizon and, through a specialized introduction to Qur'anic sciences, addressed an academic and scholarly readership. In contrast, Abdulaziz, by writing his commentary in Kurdish, pursued a localized cultural and guidance-oriented concern and, through a simpler approach, targeted the broader Kurdish-speaking community. In interpreting theological verses, Modarres demonstrated a firm commitment to the Ash'arite school by explicitly defending the views of later Ash'arite theologians. Abdulaziz, however, adopted a more Salafi-oriented and cautious stance and avoided explicit Ash'arite theological positioning. Although both exegetes belonged to the Shafi'i school, Modarres emphasized detailed argumentation within the formal framework of Shafi'i jurisprudence. Abdulaziz, by contrast, displayed greater flexibility and independent reasoning (ijtihad) and, in certain instances, considered the opinions of jurists outside the Shafi'i school.

Keywords: *suffering, spiritual growth, Islam, Buddhism*

How to cite: Sadri, N., Karimi Khoigani, R., & Sheikh Rezaei, H. (2026). Exploring Spiritual Growth Through Suffering: A Study of the Spiritual Growth of the Family in the Sacred Texts of Islam and Buddhism. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 4(5), 1-15.

Submit Date: 02 March 2026

Revise Date: 25 May 2026

Accept Date: 02 June 2026

Initial Publish Date: 15 August 2026

Final Publish Date: 22 December 2026

© 2026 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

Suffering has long been considered one of the most profound and unavoidable dimensions of human existence, occupying a central place in religious, philosophical, and psychological reflections on the meaning of life. This study explores spiritual growth through suffering by focusing on the spiritual development of the family in the sacred and intellectual traditions of Islam and Buddhism. Although these two traditions differ substantially in their metaphysical foundations, anthropology, soteriology, and understanding of ultimate reality, both attribute a formative role to suffering in the transformation of human consciousness and moral life. In Islamic thought, suffering is commonly interpreted within the framework of divine wisdom, trial, patience, purification, and proximity to God; therefore, hardship is not merely an existential burden but also a means through which human beings may deepen faith, cultivate endurance, and strengthen moral responsibility (3, 11, 21). In Buddhist thought, by contrast, suffering is understood as a fundamental characteristic of conditioned existence, closely related to impermanence, attachment, craving, and ignorance; thus, spiritual liberation requires insight into the nature of suffering and disciplined practice aimed at overcoming attachment and attaining inner freedom (20, 25, 26). Within this comparative framework, the study argues that suffering can become a constructive spiritual experience when it is interpreted, accepted, and integrated into individual and familial life through meaningful religious and ethical practices (4, 30).

The theoretical foundation of the study rests on the idea that suffering is not a merely negative or pathological phenomenon, but a multidimensional experience that can reshape self-understanding, interpersonal relations, and spiritual orientation. Previous studies have shown that suffering may affect the psychological, social, existential, and spiritual layers of human life, compelling individuals to reconsider their priorities, seek meaning, and develop deeper forms of empathy and self-awareness (13, 17, 18). From this perspective, suffering may function as a catalyst for inner transformation, especially when it is interpreted through a moral or spiritual horizon rather than reduced to pain alone. In Islamic sources, suffering is frequently associated with trial, moral awakening, patience, repentance, and the refinement of the soul, while in Buddhist sources, it is associated with insight into impermanence, non-self, and the cessation of craving (14, 22, 28). The family, as the primary social and emotional unit, becomes a particularly significant context for this process, because shared suffering may either weaken relationships through despair and conflict or strengthen them through compassion, responsibility, support, and collective meaning-making. Therefore, the spiritual growth of the family is examined here not as an abstract doctrinal idea, but as an experiential and relational process through which family members reinterpret hardship, reinforce emotional bonds, and develop a deeper orientation toward transcendence, awareness, patience, and compassion (8-10).

Methodologically, the study was conducted through a phenomenological approach in order to investigate how suffering is experienced, interpreted, and spiritually transformed by individuals familiar with religious and philosophical traditions. The participants consisted of 10 religion scholars and university professors selected through purposive and snowball sampling. The sample size was determined according to the principle of theoretical saturation, meaning that the data collection process continued until no substantially new conceptual insights emerged from the interviews. Semi-structured interviews were used as the primary data collection instrument, allowing the researcher to ask focused questions while also providing participants with sufficient freedom to describe their lived experiences, interpretive frameworks, and scholarly reflections. The interview questions addressed themes such as acceptance of suffering, religious and spiritual strategies for coping with hardship, the effect of suffering on family relations, and the ways in which suffering may strengthen or transform the relationship between the individual, the family, and ultimate reality. The data were analyzed through conceptual coding, during which the interview material was systematically categorized in order to identify recurring meanings, patterns, and major themes. This approach made it possible to connect the

doctrinal dimensions of Islam and Buddhism with the lived and interpretive experiences of participants, thereby producing a richer understanding of suffering as both a religious concept and a concrete human experience (7, 16, 23).

The findings indicate that, in both Islam and Buddhism, suffering is perceived as an unavoidable part of human life and, under certain interpretive conditions, as a stimulus for spiritual development. The first extracted theme was “suffering as a catalyst for spiritual growth,” which included the recognition of suffering as an inevitable reality, the acceptance of suffering as a path toward inner peace, and the role of suffering in self-knowledge and inner transformation. The second theme was “surrender and acceptance,” which appeared differently in the two traditions: in Islam, surrender to divine will was understood as a way of achieving spiritual contentment and trust, while in Buddhism, acceptance of karmic law and the conditioned nature of suffering was interpreted as a step toward awareness and liberation (5, 6). The third theme was “family solidarity,” indicating that suffering can strengthen familial bonds, increase shared responsibility, and encourage emotional and spiritual support among family members. The fourth theme was “spiritual transformation,” which included self-knowledge, deeper connection with God or ultimate truth, and the attainment of inner peace through acceptance. The fifth theme was “coping strategies,” including prayer and worship in Islam and meditation and mental concentration in Buddhism. Together, these themes demonstrate that suffering, when embedded in a meaningful religious framework, can move beyond mere endurance and become a route toward spiritual maturity, relational depth, and moral reconstruction (15, 24, 27).

The comparative analysis further shows that Islam and Buddhism converge in acknowledging the seriousness and universality of suffering, but diverge in their interpretation of its origin, function, and ultimate resolution. In Islam, suffering is not viewed as the essence of existence itself, but as a reality connected to divine testing, human action, moral refinement, and the possibility of nearness to God. Consequently, patience, trust in God, prayer, and ethical responsibility become central mechanisms for transforming suffering into spiritual growth (1, 19). In Buddhism, suffering is placed at the center of existential analysis through the doctrine of the Four Noble Truths, where life is marked by suffering, suffering is rooted in craving and attachment, cessation is possible, and the path to cessation is realized through the Noble Eightfold Path. Thus, meditation, mindfulness, moral discipline, and insight into impermanence and non-self become the primary means of liberation (25, 31). Despite these differences, both traditions provide practical and symbolic resources that help individuals and families confront hardship without being spiritually destroyed by it. The study therefore confirms that suffering can become a shared moral and spiritual experience through which family members cultivate empathy, patience, responsibility, and deeper awareness of life’s fragility and meaning (12, 29).

In conclusion, the study demonstrates that suffering, although painful and often disruptive, may become a powerful ground for spiritual growth when interpreted through a meaningful religious, moral, and relational framework. In both Islam and Buddhism, suffering is not treated merely as an obstacle to human flourishing, but as an experience that can awaken self-knowledge, deepen compassion, strengthen family solidarity, and guide individuals toward higher forms of awareness and inner peace. The Islamic emphasis on patience, trust in divine wisdom, prayer, and moral purification offers a path in which suffering becomes a means of nearness to God and spiritual refinement. The Buddhist emphasis on awareness, detachment, meditation, and liberation from craving offers a path in which suffering becomes a gateway to insight and freedom. For families, these perspectives suggest that hardship can become a shared field of transformation rather than only a source of fragmentation. By learning to interpret suffering constructively, families may develop stronger emotional bonds, deeper empathy, and more stable spiritual resources for confronting crises. The study therefore highlights the importance of spiritual education, interreligious dialogue, and family-based coping practices that help individuals and communities transform suffering into an opportunity for growth, solidarity, and meaning.

رنج به عنوان یک جزء جدایی ناپذیر از تجربه انسانی همواره در متون دینی و فلسفی مورد بررسی قرار گرفته است. اما آنچه در این زمینه همواره اندیشه انسانی را که فطرتاً طالب لذت و سعادت است به خود مشغول کرده، چستی این حقیقت و چگونگی مواجهه با آن است (1). تاریخ بشر گواه آن است که زندگی آدمی تقریباً همواره، در همه جا و در هر وضع و حالی همراه با درد و رنج بوده است. رنجی که عمدتاً ناشی از احساسات منفی مانند شرم، غم، احساس گناه یا برخی موقعیت‌ها مانند افسردگی، تنهایی، طردشدگی، ظلم و فقدان آزادی است. ولیکن عمیق‌ترین شکل رنج را می‌توان اضطراب وجودی دانست؛ یک نارضایتی برآمده از خودآگاهی که ناشی از تلاش برای یافتن موجودیت و معنای زندگی انسان است، تا آنجا که مکاتبی چون بودیسم بر مبنای چنین واقعیتی تأسیس شده و به دنبال ارائه نسخه‌ای برای مواجهه با این واقعیت است که رنج می‌تواند به عنوان یک وسیله برای رشد و تعالی فردی و اجتماعی تلقی شود (2). در دیدگاه متون اسلامی نیز رنج نه تنها به عنوان یک واقعیت، بلکه به عنوان ابزاری برای رشد معنوی تلقی می‌شود. این دیدگاه بر اساس آموزه‌های قرآن کریم شکل گرفته است که نشان می‌دهد خداوند انسان‌ها را با آزمون‌ها و مشکلات مواجه می‌کند تا ایمان و تقوای آن‌ها را بیازماید. بنابراین، رنج در اسلام نه تنها یک چالش، بلکه فرصتی برای نزدیک‌تر شدن به خداوند و تقویت ایمان است (3).

هرچند مقایسه آموزه‌های اسلامی و بودایی با وجود تفاوت‌های فلسفی‌شان، بر روی مفهوم رنج تأکید دارند، اما رویکردهای متفاوتی نسبت به آن دارند (4). اسلام بر این باور است که خداوند با ایجاد سختی‌ها انسان را مورد آزمایش قرار می‌دهد تا ایمان او را بسنجد؛ این نوع نگاه باعث می‌شود که مسلمانان بتوانند با اعتماد به حکمت الهی، سختی‌ها را تحمل کرده و از آن‌ها درس بگیرند (3). در نقطه مقابل، رویکرد آیین بودیسم بیشتر بر روی رهایی از رنج متمرکز است. آموزه‌های بودا نشان‌دهنده راهایی است که افراد می‌توانند با پیروی از آن‌ها از چرخه دردناک تولد و مرگ، تناسخ، خارج شوند (5). این رویکرد عملی باعث شده است که پیروان بودا ابزارهایی برای مقابله با مشکلات روزمره خود داشته باشند. بنابراین، تحلیل دقیق این دو رویکرد می‌تواند منجر به فهم بهتر از چگونگی مدیریت رنج در زندگی روزمره شود.

افزون بر این، مقایسه این دو مکتب متعالی نشان‌دهنده تنوع فرهنگی و دینی موجود در جامعه بشری است. هر آیین دارای ویژگی‌های خاص خود است که ممکن است نقاط قوت یا ضعف خاصی داشته باشد (4). شناخت این ویژگی‌ها نه تنها باعث افزایش فهم ما نسبت به دیگر ادیان می‌شود، بلکه همچنین امکان گفت‌وگوی بین فرهنگی را فراهم می‌آورد. همچنین اهمیت مقایسه آموزه‌های اسلامی و بودایی در زمینه مدیریت رنج نه تنها نظری، بلکه عملی نیز هست (6). پژوهشگران باید تلاش کنند تا نتایج حاصل از این مقایسه را در قالب راهکارهای عملی ارائه دهند که بتواند در زندگی روزمره افراد مؤثر واقع شود. ایجاد یک نگرش مثبت نسبت به رنج می‌تواند باعث تغییرات عمده‌ای در کیفیت زندگی افراد شود. روی آوری به دعا و صبر در نزد پیروان دین اسلام و تکنیک‌های مدیتیشن در نزد پیروان آیین بودا از جمله راهکارهای مؤثر غلبه بر چالش‌ها و همچنین رشد معنوی بیشتر است. بنابراین، بررسی چگونگی مواجهه هر دو مکتب با رنج، نحوه انتقال تجربه‌های فردی و جمعی و اثرات آن بر رشد معنوی می‌تواند بینش‌های ارزشمندی را خلق کند. این مقایسه نه تنها به ایجاد پل‌های تفکری بین فرهنگی و بین‌ایدئولوژیک کمک می‌کند، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز وحدت و همدلی بین پیروان این دو مکتب شود و از سوی دیگر، به عنوان یک منبع غنی برای تبیین رنج به عنوان عنصر مشترک از رنج و تعالی انسانی مورد استفاده قرار گیرد و به تقویت پیوندهای انسانی کمک کند.

مفهوم‌شناسی رنج و رشد معنوی

مفهوم رنج یکی از پیچیده‌ترین و عمیق‌ترین مفاهیم در فلسفه و روان‌شناسی است که غالباً مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است، با این حال همچنان تعریف متقن و مشخصی برای رنج ارائه نشده است. در واقع، رنج می‌تواند به‌عنوان یکی از بسترهای اصلی که انسان را به تفکر و تأمل وامی‌دارد، شناخته شود (7). از این رو، درک عمیق‌تر مفهوم رنج و ارتباط آن با زندگی انسان‌ها در جامعه معاصر از اهمیت بالایی برخوردار است. برای مثال، فراموشی رنج به‌عنوان یک واقعیت انسانی می‌تواند منجر به بی‌توجهی به بسیاری از جنبه‌های عمیق زندگی و رفتارهای انسانی شود (3). در واقع، رنج می‌تواند عمیقاً بر شیوه تفکر و رفتار افراد تأثیر بگذارد و منجر به تغییر در اولویت‌های زندگی‌شان شود (8). افرادی که با رنج‌ها روبه‌رو می‌شوند، معمولاً در پی مفهوم‌یابی تجارب خود و تلاش برای به‌دست آوردن معنا در زندگی خود هستند. تأثیرات رنج بر زندگی شامل ابعاد روانی، اجتماعی و معنوی است که تأمل در هر یک از این ابعاد می‌تواند به ما در فهم بهتر صورت زندگی یاری کند (9). رنج می‌تواند به‌عنوان محرکی برای پیشرفت شخصی عمل کند که در طی آن فرد به نیازهای درونی و دستاوردهای معنوی خود شناخت پیدا کند (10). به همین ترتیب، رنج ممکن است منجر به پیوند عمیق‌تری میان اعضای خانواده، دوستان و اجتماع شود، زیرا در مواقع بحران و توقف، انسان‌ها به یکدیگر نزدیک‌تر می‌شوند (11).

از این رو، آموزه‌هایی که از تجربیات رنج به دست می‌آید، می‌تواند مسیر را برای خودآگاهی و بیداری روحی هموار سازد. افرادی که در زندگی با معضلات و رنج‌ها مواجه می‌شوند، به خاطر رنج‌هایشان به عمق ویژگی انسانی و معنوی خود پی می‌برند. این نوع شناخت می‌تواند به شکل‌گیری بینش‌های جدیدی درباره زندگی منجر شود و آن‌ها را در مسیر رشد معنوی قرار دهد (12). در واقع، وجود رنج به‌عنوان محرکی برای جستجوی حقیقت و کمال در زندگی عمل می‌کند (13). افرادی که با چالش‌ها و دشواری‌ها روبه‌رو می‌شوند، به لحاظ ذهنی و روحی به نوعی تجزیه و تحلیل عمیق‌تر درباره زندگی و هدف‌های خود پرداخته و به درکی بهتر از تجربیات مشترک انسانی دست می‌یابند. در این راستا، رنج می‌تواند به ایجاد یک حس همدلی و همدردی در فرد بینجامد که به شکل‌گیری روابط عمیق‌تر انسانی کمک می‌کند (14). به علاوه، رنج می‌تواند به‌عنوان یک چالش روحانی در نظر گرفته شود که فرد را برای کشف نقاط قوت، فرصت‌های رشد و اهداف جدید در زندگی ترغیب می‌کند (15). این مسیر ممکن است فرد را به سوی تغییرات مثبت و ارتقای شخصیت معنوی‌اش سوق دهد، به‌طوری که او بتواند یاد بگیرد که چگونه با چالش‌ها مواجه شود و بر آن‌ها غلبه کند.

افزون بر این، افرادی که به‌طور مشترک با مشکلات و رنج‌های زندگی روبه‌رو می‌شوند، ممکن است با یکدیگر ارتباط عمیق‌تری برقرار کنند و احساس حمایت و همبستگی را تجسم بخشند. به همین ترتیب، رنج به معنای وسیع‌تر این فرصت را فراهم می‌آورد تا افراد یکدیگر را بهتر بشناسند و در کنار هم رشد کنند. بنابراین، رنج به‌عنوان یکی از واقعیات زندگی، نه تنها به‌عنوان یک چالش، بلکه به‌عنوان فرصتی برای رشد و تحول روحانی فردی و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود (15).

واکنش فرد به رنج و دوره‌های سختی در زندگی او می‌تواند وجودش را تسلی دهد و او را به سمت آگاهی و بیداری معنوی و فلسفی سوق دهد (7). در مواجهه با رنج، فرد از سطحی‌نگری و دلبستگی‌های مادی رها می‌شود، ناگزیر به درون خود بازمی‌گردد و به جستجوی معنایی عمیق‌تر و پایدارتر برای زندگی خود هدایت می‌شود و به تفکر در مورد ارزش‌های انسانی والاتری مانند عشق، همدردی، بخشش و صلح درونی می‌پردازد (9). این تحول درونی، نه تنها به رشد معنوی فرد کمک می‌کند، بلکه او را به این درک می‌رساند که زندگی فراتر از لذت‌ها و رنج‌های موقت است (16). از این رو، باعث می‌گردد تا به جای تمرکز بر مشکلات ظاهری، به دنبال کشف حقیقت‌های بنیادین وجود خود باشد (17). رنج، به‌عنوان

یک معلم درونی، فرد را وادار می‌کند تا به عمق وجود خود نفوذ کند و به سؤالاتی مانند «من کیستم؟»، «هدف زندگی چیست؟» و «چگونه می‌توانم به آرامش درونی برسم؟» پاسخ دهد. این پرسش‌ها، پایه‌های رشد معنوی را تشکیل می‌دهند و فرد را به سوی درک عمیق‌تری از خود و جهان هدایت می‌کنند. در این مسیر، فرد ممکن است به ارزش‌هایی مانند صبر، شکرگزاری و توکل دست یابد که نه تنها به او در مواجهه با رنج کمک می‌کنند، بلکه زندگی او را غنی‌تر و معنادارتر می‌سازند (18).

به علاوه، رنج به عنوان یک تجربه مشترک انسانی، می‌تواند به عنوان عاملی برای تقویت ارتباط فرد با حقیقت متعالی عمل کند. در مواجهه با رنج، بسیاری از افراد به دنبال منبعی فراتر از خود می‌گردند تا به آن پناه ببرند و از آن نیرو بگیرند. این جستجو، اغلب به تقویت ایمان و اعتقادات معنوی فرد منجر می‌شود (19). در این مسیر، فرد ممکن است به این درک برسد که رنج، بخشی از طرح بزرگ‌تری است که توسط حقیقت متعالی طراحی شده است. این نگرش، به فرد کمک می‌کند تا با رنج کنار بیاید و آن را به عنوان فرصتی برای رشد و تعالی بپذیرد (14). در این فرآیند، فرد نه تنها به آرامش درونی دست می‌یابد، بلکه به درک عمیق‌تری از معنای زندگی و جایگاه خود در جهان می‌رسد. این تحول معنوی، زندگی فرد را غنی‌تر و معنادارتر می‌سازد و او را به سوی حقیقت‌های والاتر هدایت می‌کند (20).

حقیقتی که همواره در سایه تجربیات مختلف از جمله رنج و دشواری‌ها شکل می‌گیرد. این تجربیات فرد را به کشف واقعیت‌های عمیق‌تر و حیات‌بخش‌تر هدایت می‌کند و او را قادر می‌سازد با تعمق و تأمل درونی به زندگی خویش بنگرد. به همین دلیل، آموزه‌های معنوی و مکاتب بسیاری بر لزوم پذیرش رنج به عنوان بخشی از سفر معنوی انسانی تأکید دارند و بر این باورند که این نزاع‌ها می‌توانند به حقیقت‌های متعالی که فراتر از خودخواهی و سطح‌نگری است، منجر شوند (19).

بی‌شک مجموعه‌ای از حدود و حجاب‌ها انسان را فرا گرفته است؛ آنچه در حقیقت برای انسان است، رسیدن به اوج مرتبت و کمال وجودی و رشد معنوی است. لذا در آموزه‌های اسلامی، رنج و تحمل آن به عنوان یک آزمون الهی تلقی شده و به فرایند رشد معنوی و نزدیکی به خداوند منتهی می‌شود (21). در قرآن کریم، آیات بسیاری به موضوع رنج و صبر اشاره دارند. به طور خاص، آیه ۴ سوره بلد به صراحت می‌فرماید: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ» ما انسان را به حقیقت در رنج و مشقت آفریدیم. حضرت علی (ع) در خطبه ۲۲۶ نهج البلاغه نیز می‌فرماید: «الدُّنْيَا دَارُ بَلَاءٍ مَحْفُوفَةٌ» و بر این حقیقت تأکید می‌کند که حیات آدمی آمیخته با رنج و سختی است و انسان با چنین کیفیتی به سوی خدای خویش در حرکت است. مهم‌ترین آیه‌ای که با آیه ۴ سوره بلد تناظر معنایی دارد و بسیاری از مفسران نیز به آن اشاره کرده‌اند، آیه ششم سوره انشقاق است که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ» ای انسان! البته با هر رنج و مشقت، در راه طاعت و عبادت حق بکوش که عاقبت به حضور پروردگار خود می‌روی. یا آیه ۳۰ سوره شوری: «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ» و هر آسیبی به شما رسد به سبب اعمالی است که مرتکب شده‌اید، و از بسیاری [از همان اعمال هم] درمی‌گذرد. امیرالمؤمنین (ع) در ذیل این آیه می‌فرماید: «لَيْسَ مِنَ التَّوَّاءِ عَرَقٌ وَلَا نَكْبَةٌ حَجَرٍ وَلَا عَثْرَةٌ قَدَمٍ وَلَا خَدَشٌ عُودٍ إِلَّا بِذَنْبٍ وَلَمَّا يَعْفُو اللَّهُ أَكْثَرَ فَمَنْ عَجَلَ اللَّهُ عُقُوبَهُ ذَنْبَهُ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ أَجَلٌ وَأَكْرَمٌ وَأَعْظَمُ مِنْ أَنْ يَعُودَ فِي عُقُوبَتِهِ فِي الْآخِرَةِ» هر رگی که پیچ می‌خورد، هر سنگی که بر فردی فرود می‌آید، هر پای که می‌لغزد و هر زخمی که در اثر ضربه‌ی چوبی بر تن انسانی وارد می‌شود، هر کدام به خاطر ارتکاب گناهی است. تعداد گناهانی که خداوند آن‌ها را می‌آمرزد بیش از آن تعدادی است که به خاطر آن‌ها بندگان را مجازات می‌کند و خداوند برخی را به خاطر گناهشان در دنیا مجازات می‌کند؛ [بسیاری از گناهان به جهان آخرت کشیده نمی‌شود و در آنجا مواخذه قرار نمی‌گیرد] زیرا خداوند، بزرگ‌تر و با عظمت‌تر از آن است که در آخرت او را دوباره مورد مجازات قرار دهد. این خطبه و آیه نشان‌دهنده این است که مصائب بخشی از زندگی انسان هستند و می‌توانند نتیجه اعمال خود او باشند. همچنین، در آیه ۵ سوره

انتشار آمده است: «فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا: پس قطعاً با هر سختی آسانی است» که بیانگر این است که پس از هر سختی، آسانی وجود دارد. این آیات نشان می‌دهند که رنج‌ها نه تنها اجتناب‌ناپذیرند، بلکه می‌توانند فرصتی برای رشد و تعالی باشند.

آیات دیگری که اثبات‌کننده غلبه رنج در زندگی هستند، آیات دال بر عمومیت آزمون‌های سخت الهی در حیات بشری‌اند. بر اساس این آیات، خداوند حتماً انسان‌ها را به انواع رنج‌ها مانند ترس و وحشت، فحطی و گرسنگی، ورشکستگی مالی، از دست دادن عزیزان و غیره می‌آزماید؛ همچون آیه ۱۵۵ سوره بقره که می‌فرماید: «وَلَتَبْلُوَنَكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ: و قطعاً شما را با چیزی از ترس، گرسنگی، و کاهش در مال‌ها و جان‌ها و میوه‌ها آزمایش می‌کنیم و بشارت ده به شکیبایان».

خداوند متعال در آیه شریفه ۱۸۶ سوره آل عمران نیز می‌فرماید: «لَتَبْلُوَنَ فِيْ أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعَنَّ مِنَ الَّذِينَ أَوْتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيْرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ: قطعاً در اموال و جان‌هایتان آزمایش می‌شوید و از کسانی که پیش از شما به آنان کتاب داده شده و از مشرکان، آزارهای زیادی می‌شنوید؛ و اگر صبر کنید و تقوا پیشه سازید، این از کارهای مهم و استوار است». از این رو، به مؤمنان هشدار می‌دهد که در امتحانات خداوند صبور باشند، چرا که در این رنج‌ها نه تنها دلیلی برای ناامیدی نیست، بلکه نشانه‌ای از عشق و توجه الهی به بندگان است که به تقویت بنیادی ایمان و تقرب به خداوند منجر می‌شود. افزون بر این، در آیه ۲۲ سوره حدید: «مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ فِی الْأَرْضِ وَلَا فِی أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِی كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيْرٌ: هیچ مصیبتی در زمین و نه در جان‌های شما رخ نمی‌دهد، مگر اینکه پیش از آنکه آن را پدید آوریم، در کتابی ثبت شده است. این کار بر خدا آسان است» بر نقش آزمایشات در ارتقای روح انسانی تأکید می‌کند و بیان می‌دارد که خداوند انسان‌ها را با رنج‌ها و سختی‌ها آزمون می‌کند تا نیت‌های واقعی افراد روشن شود. در این راستا، صبر و استقامت در مواجهه با مشکلات، نه تنها موجب تقویت روح و ایمان می‌شود، بلکه پاداش بزرگ الهی را نیز به دنبال خواهد داشت. همین‌طور، آیه ۱۱ سوره تغابن: «مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ: هیچ مصیبتی جز به اذن خدا نرسد و کسی که به خدا بگردد دلش را به راه آورد و خداست که به هر چیزی داناست»، همگی نشان‌دهنده نمونه‌هایی از مفاهیم رنج، آزمایش، صبر و پاداش الهی و نشان‌دهنده حکمت الهی در برابر بلایا و رنج‌هاست. این آیه به مؤمنان یادآوری می‌کند که پذیرش رنج و مصائب به‌عنوان بخشی از اراده الهی، می‌تواند به تقویت ایمان و رشد روحانی آن‌ها منجر شود. از این رو، آزمون‌های زندگی به‌عنوان فرصتی برای دستیابی به بصیرت‌های معنوی و نوسازی ارتباط با خداوند تلقی می‌شوند (15).

از سوی دیگر، در آموزه‌های آیین بودیسم، رنج به‌طور بنیادی بخشی از طبیعت انسان به‌شمار می‌آید و به‌عنوان دلیلی برای دستیابی به آزادی معنوی و نجات از چرخه تولد و مرگ شناخته می‌شود. چرا که در آموزه‌های بودا، هرآنچه در عالم هستی وجود دارد از سه جزء تشکیل شده که عبارت‌اند از آنیکه، بی‌ثباتی؛ دوکه، رنج؛ و آاناتا، نه‌خود. لذا رنج، همه هستی را فراگرفته است. در واقع، مفهوم آنیکه، بی‌ثباتی، نشان‌دهنده این است که همه چیز در حال تغییر و تحول است و هیچ چیز دائمی نیست؛ این بی‌ثباتی خود به نوبه خود می‌تواند منجر به احساس رنج شود، زیرا انسان همواره به دنبال ثبات و دوام است. از طرفی، مفهوم آاناتا، نه‌خود، به ما یادآوری می‌کند که هیچ «خود» ثابت و معینی وجود ندارد. این ایده می‌تواند به فرد کمک کند تا به عمق معانی زندگی پی ببرد و وابستگی‌های خود را به چیزهای مادی و عاطفی کاهش دهد و در نتیجه، از رنج‌های ناشی از این وابستگی‌ها رها شود. این رهایی نه تنها سبب آزادسازی فرد از دایره رنج می‌شود، بلکه او را به سوی خودآگاهی و روشن‌بینی رهنمون می‌سازد (22).

رنج در آیین بودیسم به دلیل قابلیت‌هایش در ایجاد آگاهی و بیداری، افراد را به سمت تغییرات عمیق و تحول درونی هدایت می‌کند. از این روست که در آیین بودیسم، مفهوم رنج به‌عنوان یکی از اصول بنیادین شناخته می‌شود (23). بودا چهار حقیقت شریف را مطرح کرده است که اولین آن‌ها

بیانگر وجود رنج در زندگی انسانی است. اولین حقیقت شریف می‌گوید: «زندگی پر از رنج است». این حقیقت تأکید دارد که تمامی موجودات زنده با نوعی از درد و رنج‌های مختلف، از جمله رنج‌های جسمی، عاطفی و وجودی مواجه هستند. دومین حقیقت شریف به ریشه‌های این رنج اشاره دارد که ناشی از تمایلات و دلبستگی‌های بشر است، خاستگاه رنج. سومین حقیقت شریف بیان می‌کند که پایان دادن به دلبستگی‌ها می‌تواند منجر به پایان رنج شود، توقف رنج. چهارمین حقیقت شریف نیز راهی را برای رسیدن به این پایان ارائه می‌دهد که شامل پیروی از مسیر هشت‌گانه بودا است، راه توقف رنج. در واقع، سیدارتا گوتاما، بودا، معتقد است دلبستگی‌ها و تمایلات انسانی عامل اصلی ایجاد رنج هستند و با کاهش آن‌ها، فرد می‌تواند به آرامش دست یابد. بنابراین، در آیین بودیسم، هدف نهایی نه تنها فرار از رنج، بلکه دستیابی به حالت نهایی نیروانا، آرامش کامل، به معنی خاموش کردن آتش درونی حرص و آز، انزجار و جهل، است (24). بودا تأکید می‌کند که آزادسازی از دكوداها و رنج‌ها به فرد این امکان را می‌دهد که به حقیقت وجود خود نزدیک‌تر شود و درک بهتری از واقعیت‌های زندگی پیدا کند (25). نیروانا، مفهومی عمیق و کلیدی در مکتب‌های فلسفی و مذهبی بودایی است که به معنای رهایی از رنج و چرخه بی‌آغاز تولد مکرر و مردن دوباره، سامسارا، اشاره دارد. این حالت، به‌عنوان یک تجربه عمیق از آرامش و آگاهی کامل توصیف می‌شود و از طریق درک واقعی طبیعت وجود و رهایی از وابستگی‌ها و خواسته‌های دنیوی به دست می‌آید. در واقع، نیروانا نه تنها به معنای پایان آلام و رنج است، بلکه این فرآیند در نهایت به بهبود کیفیت زندگی فرد و افزایش معنای آن منجر می‌شود (26).

در این راستا، نیروانا به‌عنوان هدف نهایی این رشد معنوی مطرح می‌شود. فرد با گام برداشتن در مسیر رشد معنوی از طریق تمرینات معنوی و مدیتیشن، می‌تواند به تدریج به آرامش درونی و رهایی از رنج‌های دنیوی نزدیک‌تر شود (25). از سوی دیگر، به نوعی مقدمه‌ای برای ایجاد روابط عمیق و مثبت در زمینه اجتماعی به شمار می‌آید. آگاهی از رنج‌های دیگران و همدلی با آن‌ها، به افراد این امکان را می‌دهد تا از تجربیات خود بهره‌برداری بیشتری کنند (27). به عبارت دیگر، رشد معنوی و دستیابی به نیروانا نه تنها یک سفر فردی، بلکه یک سفر جمعی به سوی آگاهی و همدلی است.

شایان ذکر است که در سال‌های اخیر، توجه به موضوع رنج در حوزه‌های مختلف افزایش یافته است. پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهند که این موضوع نه تنها از جنبه‌های نظری جلب توجه می‌کند، بلکه تأثیرات عملی و اجرایی قابل توجهی نیز بر زندگی روزمره افراد و جوامع دارد. به‌عنوان مثال، نوری کوهبانی (4) به پژوهشی با عنوان معناشناسی مفهوم رنج از منظر آیین بودا و اسلام پرداخت. در این مقاله، ایده آیین بودا و اسلام درباره مفهوم رنج شرح داده شده و جوانب مختلف آن بررسی و همچنین بیان می‌شود که مفهوم رنج از منظر آیین بودا از معقولات ثانیه بوده و از منظر اسلام از معقولات اولی است؛ همچنین، از منظر هر دو آیین، رنج یک مفهوم حقیقی است. با استفاده از این توضیحات، می‌توان در تحقیقات و مقالات مرتبط با مفهوم رنج در آیین بودا و اسلام از مطالب و مفاهیمی که در این مقاله بیان شده است، بهره برد و توضیحات کامل‌تری را ارائه کرد. همچنین، با استفاده از این توصیفات می‌توان به نکات بنیادی و اصلی مرتبط با این مفهوم در این دو آیین دست یافت. محمدی‌آشنانی و سیدی‌عسکری (28) به پژوهشی با عنوان تحلیل انتقادی منشأ پدیدآمدن و گونه‌شناسی رنج در تعلیم بودا و بررسی تطبیقی آن با آموزه‌های قرآن کریم و روایات پرداختند. استقرا در آموزه‌های قرآن و روایات نیز نشان می‌دهد گونه‌های رنج و منشأ آن‌ها به سه نوع: ۱. رنج ناشی از آفرینش و وجود و منشأ آن، فقر وجودی و نیاز و وابستگی؛ ۲. رنج برخاسته از ابتلا و منشأ آن؛ نوع نگرش افراد به امتحانات، بی‌اطلاعی از حکمت ابتلائات و دلبستگی به دنیا؛ و ۳. رنج ناشی از اکتسابات و منشأ آن؛ نظام باورها و عقاید، ملکات و احساسات و اعمال و رفتار نادرست، قابل تقسیم است. بررسی مقایسه‌ای و تطبیقی تعلیم بودا و آموزه‌های وحیانی، نشانگر آن است که علی‌رغم اختلاف مبانی، همسویی در مورد رنج‌آفرینی برخی عوامل همانند نادانی، وابستگی و دلبستگی مشهود است؛ ولی در قرآن، خود زندگی و تولد، حواس و... منشأ رنج شناخته نشده است، بلکه نوع وجود فقری و

امکانی، مستلزم سختی‌هایی است؛ ولی گرفتار شدن آدمی به تناسخ در چرخه مرگ و حیات، یا سمساره بودایی را در پی ندارد و آدمی با ایمان و عمل صالح، به زندگی شیرین و نیک و سعادت ابدی ره می‌پوید. موسوی و همکاران (29) به پژوهشی با عنوان بررسی تطبیقی ماهیت دنیا و پیوند آن با رنج در اسلام و آیین بودایی پرداختند. نتایج نشان داد که بر اساس آموزه‌های قرآنی - روایی اسلام، ماهیت دنیا با عناوین مختلف تعریف شده است؛ به عنوان نمونه، ماهیت وابسته و مخلوق خدا، سرای آزمایش، آمیختگی رنج و شادی، و در روایات با تشبیهات بسیار زیبا به تبیین ماهیت دنیا پرداخته شده است؛ به عنوان نمونه، دنیا به مصادیقی نظیر پل، جامه دریده، سفر و مسافر، مهمان‌خانه و... که در تمامی این موارد اشاره به ناپایداری ماهیت دنیا هویدا است. آیین بودا نیز به عنوان یکی از مکاتب معنوی، دنیا را در سه نشانه در عالم هستی معرفی کرده است که از جهاتی با دین اسلام مشابه است، نظیر پذیرش رنج در ماهیت دنیا و خاستگاه رنج در ماهیت دنیا، و از جهاتی متفاوت، نظیر تفاوت در مبدأ آفرینش دنیا و تفاوت در خاستگاه رنج در دنیا، است. در پژوهش‌های خارجی نیز به این موضوع اشاره شده است. افخمی (30) در پژوهشی با عنوان بررسی تطبیقی رنج در اسلام و بودیسم، به این نتیجه دست یافت که پاسخی که بودا به چهار سؤال تعریف رنج، منشأ آن، چستی و راه پایان دادن به آن داده است، اساس روشنگری بودا را تشکیل می‌دهد و این همان چیزی است که بودا می‌خواهد با همه هموعان خود در میان بگذارد. در دین مبین اسلام، مسئله رنج انسان مطرح شده است و بر اساس آیات و روایات متکلمان اسلامی، علت رنج انسان و هدف از رنج انسان ایجاد زمینه‌ای برای تکامل انسان و در جهت آزمایش اوست. وجوه مشترک بودیسم و اسلام عبارت‌اند از پذیرش رنج و مصیبت در زندگی انسان در این دنیا، منشأ رنج، امکان رهایی از رنج، اعتقاد به نجات‌دهنده برای نجات رنج و اعتقاد به مراقبه در هر دو دین. تفاوت نیز در ریشه‌شناسی، انسان‌شناسی، نوع نگاه به تولد انسان و حمایت انسان در مواجهه با رنج‌ها و سختی‌هاست. زولکفی (31) در پژوهشی با عنوان خلق و خوی روشنگرانه طبیعی و رنج بشر: طبیعت بودا و فطرت اسلامی، به این نتیجه دست یافتند که مکانیسم‌های مقابله‌ای صرف در برابر رنج انسان و رستگاری انسان، باید آن را به عنوان نوعی حالت اساسی وجود درک کرد؛ وضعیتی که بازتابی از محدودیت‌های انسانی و پتانسیل انسان برای غلبه بر آن‌ها است. با بررسی دقیق‌تر، می‌توان دریافت که پژوهش‌های قبلی به ابعاد مختلف این موضوع پرداخته‌اند، اما بسیاری از این مطالعات هنوز به پرسش‌های اساسی و چالش‌های موجود پاسخ کامل نداده‌اند. از این رو، این پژوهش سعی دارد با بررسی جامع‌تر، خلأهای موجود را پر کرده و به فهم عمیق‌تری از موضوع پژوهش دست یابد.

روش پژوهش

این پژوهش با رویکرد پدیدارشناسی به واکاوی رشد معنوی از طریق رنج در متون مقدس اسلام و آیین بودیسم پرداخته است. به منظور گردآوری داده‌ها، از جامعه آماری متشکل از جمعی از دین‌پژوهان و استادان دانشگاه استفاده شده است. حجم نمونه بر اساس اصل اشباع نظری تعیین گردیده است؛ بدین معنا که نمونه‌گیری تا زمانی که دیگر اطلاعات جدیدی به دست نیاید ادامه خواهد داشت. به منظور انتخاب شرکت‌کنندگان، از روش نمونه‌گیری هدفمند و همچنین گلوله‌برفی بهره گرفته شد. با استفاده از این روش، ابتدا افراد آشنا و متخصص در زمینه دین‌شناسی شناسایی شدند و سپس از آن‌ها خواسته شد تا سایر متخصصان را نیز معرفی کنند. این فرآیند به تنوع و گستردگی نمونه کمک نمود و از این طریق، به شدت بر غنای داده‌ها افزوده شد. جدول ۱ مشخصات مشارکت‌کنندگان در این پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مشخصات مشارکت کنندگان

شناسه	سمت	گرایش	تحصیلات	جنسیت
P۱	دین پژوه	تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی	دانشجوی دکتری	مرد
P۲	دین پژوه	فقه و مبانی حقوق اسلامی	دکتری	زن
P۳	دین پژوه	فقه و مبانی حقوق اسلامی	دانشجوی دکتری	زن
P۴	استاد دانشگاه	تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی	دکتری	مرد
P۵	استاد دانشگاه	تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی	دکتری	مرد
P۶	استاد دانشگاه	ادیان و عرفان	دکتری	زن
P۷	دین پژوه	قرآن و حدیث	دانشجوی دکتری	مرد
P۸	استاد دانشگاه	فلسفه و حکمت اسلامی	دکتری	زن
P۹	دین پژوه	ادیان و عرفان	دانشجوی دکتری	مرد
P۱۰	دین پژوه	ادیان و عرفان	دانشجوی دکتری	مرد

برای جمع‌آوری اطلاعات، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده شد. این شیوه به محقق این امکان را می‌دهد که به‌طور همزمان به پرسیده‌های مشخص و باز نیز پردازد و بدین ترتیب، فضای مناسب برای بروز تجربیات و نظرات عمیق شرکت‌کنندگان فراهم گردد. مصاحبه‌ها در شرایطی آرام و غیررسمی انجام شد تا شرکت‌کنندگان بتوانند به‌طور آزادانه دیدگاه‌های خود را بیان کنند. سؤالات مصاحبه در راستای پاسخ به پرسش اصلی پژوهش و با هدف پوشش دادن تجربیات منحصربه‌فرد مشارکت‌کنندگان طراحی گردیدند. برای نمونه، از مشارکت‌کنندگان خواسته شد تا تجربه زیسته خود از رنج را در قالب چند سؤال محوری مانند «در مواجهه با آن رنج، چگونه توانستید آن را بپذیرید و با آن کنار بیایید؟ چه آموزه‌ها یا اعمال دینی‌ای در این مسیر به شما یاری رساند؟ این تجربه چه تأثیری بر ارتباط شما با اطرافیان، به‌ویژه اعضای خانواده‌تان، گذاشت؟ آیا احساس می‌کنید که رنج توانست پیوندهای شما را با دیگران مستحکم‌تر کند؟» و... تبیین کند.

پس از گردآوری و تحلیل عمیق داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، تعامل معناداری میان مؤلفه‌های مستخرج از متون مقدس و تجارب زیسته مشارکت‌کنندگان آشکار گردید. تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از کدگذاری‌های مفهومی انجام گرفت. در این مرحله، داده‌ها به‌صورت نظام‌مند کدگذاری و دسته‌بندی گردیدند تا الگوها و مضامین کلیدی شناسایی شوند. یافته‌های تجربی نه‌تنها مؤلفه‌های نظری برگرفته از اسلام و بودیسم را تأیید کردند، بلکه با غنی‌سازی آن‌ها، افق‌های جدیدی از معنای رنج را نیز نمایان ساختند.

یافته‌ها

پس از مرحله جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل اطلاعات با اجرای کدگذاری‌های مفهومی به‌طور جدی آغاز شد. در این فرآیند، داده‌ها به‌صورت منظم و نظام‌مند کدگذاری و در دسته‌های مختلف طبقه‌بندی شدند. هدف از این کار شناسایی الگوها و مضامین کلیدی موجود در داده‌ها بود که می‌تواند بینش‌های عمیق‌تری در مورد موضوع پژوهش ارائه دهد. در این کدگذاری، تلاش شد تا معانی نهفته در داده‌ها استخراج گردد و ارتباطات موجود بین آن‌ها شناسایی شود. به علاوه، هر یک از کدها به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفتند تا نقاط قوت و ضعف هر دسته مشخص گردد و بدین ترتیب، به تصویری کلان‌تر و جامع‌تر از داده‌های گردآوری‌شده دست یابیم. جدول ۲ تجربیات و نظرات اساتید و دین‌پژوهان شرکت‌کننده در پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۲. یافته‌های مستخرج از مصاحبه‌ها

مفاهیم کلیدی	مؤلفه‌ها	بعد
• رنج به عنوان بخشی اجتناب‌ناپذیر از زندگی در هر دو سنت اسلامی و بودایی شناخته می‌شود. • پذیرش رنج به عنوان راهی برای دستیابی به آرامش درونی و رشد معنوی. • رنج باعث خودشناسی و تحول درونی می‌شود.	۱. ماهیت رنج ۲. پذیرش رنج ۳. تحول رنج	رنج به عنوان محرک رشد معنوی
• در اسلام، تسلیم در برابر اراده الهی به عنوان راهی برای رسیدن به رضایت و آرامش درونی تلقی می‌شود. • پذیرش قوانین کرامایی و رنج به عنوان نتیجه اعمال گذشته، به رشد معنوی کمک می‌کند.	۱. تسلیم در برابر اراده الهی، اسلام ۲. تسلیم و پذیرش پذیرش قوانین کرامایی، بودیسم	
• رنج باعث تقویت پیوندهای خانوادگی و ایجاد حس مسئولیت مشترک در قبال یکدیگر می‌شود. • خانواده‌ها در مواجهه با رنج، حمایت عاطفی و معنوی بیشتری به یکدیگر ارائه می‌دهند. • رنج به عنوان عاملی برای ایجاد همبستگی عمیق‌تر درون خانواده عمل می‌کند.	۱. تقویت پیوندهای خانوادگی ۲. همبستگی خانوادگی در مواجهه با رنج، حمایت عاطفی و معنوی بیشتری به یکدیگر ارائه می‌دهند. • رنج به عنوان عاملی برای ایجاد همبستگی عمیق‌تر درون خانواده عمل می‌کند.	۱. تقویت پیوندهای خانوادگی ۲. همبستگی خانوادگی
• رنج به عنوان عاملی برای خودشناسی و درک عمیق‌تر از خود و جهان اطراف عمل می‌کند. • در هر دو سنت، رنج به تقویت ارتباط با خدا یا حقیقت متعالی کمک می‌کند. • دستیابی به آرامش درونی از طریق پذیرش و تسلیم در برابر رنج.	۱. خودشناسی ۲. تقویت ارتباط با خدا یا حقیقت متعالی ۳. دستیابی به آرامش درونی	تحول معنوی
• در اسلام، دعا و عبادت به عنوان راهایی برای مقابله با رنج و تقویت ارتباط با خدا استفاده می‌شوند. • بودیسم، مدیتیشن و تمرکز ذهنی به عنوان ابزارهایی برای پذیرش رنج و دستیابی به آرامش درونی به کار می‌روند.	۱. دعا و عبادت، اسلام ۲. مدیتیشن و تمرکز ذهنی، بودیسم	راهبردهای مقابله‌ای
• رنج در هر دو سنت اسلامی و بودایی به عنوان یک مسیر معنوی برای رشد و تحول در نظر گرفته می‌شود. • خانواده‌ها در هر دو دین، رنج را به عنوان فرصتی برای تقویت ارتباط با حقیقت متعالی و ایجاد همبستگی عمیق‌تر تجربه می‌کنند.	۱. رنج به عنوان مسیر معنوی ۲. رشد معنوی از طریق رنج	نتیجه‌گیری کلی

نتیجه‌گیری

بررسی تطبیقی آموزه‌های اسلامی و بودیسم در زمینه رنج و رشد معنوی نشان می‌دهد که رنج نه تنها یک عامل منفی نیست، بلکه می‌تواند فرصتی ارزشمند برای تحول درونی، خودشناسی و رشد معنوی باشد. در هر دو مکتب، رنج جایگاه ویژه‌ای در سیر تکامل معنوی انسان دارد، اما تفسیر و راهکارهای مواجهه با آن متفاوت است. در سنت اسلامی، رنج اگر به درستی درک شود، لازمه رشد و بلوغ روحی می‌گردد. بنابراین، آگاهی از اینکه رنج بخشی از مقدرات الهی است، می‌تواند فرد را به تسلیم و تساهل در برابر امتحانات الهی سوق دهد و به تقویت ایمان و اعتقاد او منجر شود. این دیدگاه بر صبر، توکل بر خداوند و دعا به عنوان راهکارهای تسهیل‌کننده تأکید دارد. در واقع، رنج در دین اسلام می‌تواند به عنوان یک نیروی تحولی عمل کند که فرد را تبدیل به انسانی بهتر و با اعتباری بالاتر می‌کند. این رنج‌ها فرد را ملزم می‌کند تا به خود نگاهی انتقادی بیندازد و با اعمال خود آشنا شود. در این راستا، ایمان به قدرت خداوند و توکل بر او می‌تواند به تسلی روح این افراد کمک کند. از این منظر، رنج وسیله‌ای برای تقویت ایمان، تصفیه روح و دستیابی به آرامش درونی محسوب می‌شود.

در مقابل، آیین بودیسم وجود رنج را تصدیق می‌کند، اما در عین حال راهی متفاوت برای فرار از آن ارائه می‌دهد. پادزهر رنج با پیروی از مسیری به دست می‌آید که جاده‌ای به سوی آزادی از رنج در نظر گرفته می‌شود. رنجی که وابستگی‌ها و دلبستگی‌های ناپایدار انسانی است و از طریق پیروی از راه شریف هشت گانه می‌توان از آن رهایی یافت. این مسیر شامل اصولی چون شناخت درست، یعنی درک واقعیت‌های زندگی و آگاهی از چهار حقیقت؛ نیت درست، نیت واقعی داشتن برای رسیدن به آزادی و دست کشیدن از تعلقات؛ گفتار درست، خودداری از بدگویی و دروغ؛ کردار درست، به هیچ موجودی نباید آزاری برسانی؛ معاش درست؛ کوشش درست، دور ماندن از خواسته‌های ناشایست و غلبه کامل بر عادات ناشایست همراه با ایجاد عادات خوب؛ اندیشه درست؛ و تمرکز ذهنی درست، مراقبه از راه یوگا، است که فرد را به سوی آگاهی و آرامش درونی

هدایت می‌کند. بنا به عقیده مشارکت‌کنندگان، بودیسم به جای جستجوی معنایی الهی در رنج، آن را ابزاری برای درک حقیقت متعالی و رهایی از چرخه تولد و مرگ می‌داند.

نتایج حاکی از آن است که اسلام و بودیسم علی‌رغم تفاوت‌های بنیادین در تفسیر رنج، هر دو به اهمیت آن در مسیر رشد معنوی اذعان دارند. اسلام با تأکید بر صبر و تسلیم در برابر اراده الهی و بودیسم با تمرکز بر آگاهی و رهایی از وابستگی‌ها، مسیرهای متفاوت اما همسو برای مواجهه با رنج ارائه می‌دهند. این رویکردهای متفاوت می‌توانند الهام‌بخش راهکارهایی برای استفاده مثبت از رنج در زندگی فردی و اجتماعی باشند. به نظر می‌رسد توجه به ترویج آموزش معنوی و فلسفی درباره رنج، برگرفته از مبانی اسلامی و بودایی در مدارس و محیط‌های آموزشی، می‌تواند به نوجوانان و جوانان کمک کند تا با درک درستی از مفهوم رنج، آن را به‌عنوان بخشی طبیعی از زندگی بپذیرند و از آن برای رشد معنوی خود بهره ببرند. به علاوه، برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای خانواده‌ها با هدف افزایش همبستگی در دوران سختی و آموزش مهارت‌های مقابله‌ای مبتنی بر ارزش‌های دینی و معنوی می‌تواند به کاهش اثرات منفی رنج و افزایش حمایت عاطفی درون خانواده کمک کند. در نهایت، ایجاد بستری برای گفت‌وگوی بین‌دینی برای هم‌افزایی آموزه‌های معنوی بین پیروان ادیان مختلف درباره مفهوم رنج و راهکارهای معنوی مقابله با آن می‌تواند به تبادل تجربیات و یافتن راه‌حل‌های مشترک برای کاهش درد و رنج در جوامع انسانی کمک کند.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Abdullah SAC, Salim S, Sahad MN, Abdullah S. Comparing Afterlife Beliefs in Buddhism and Islam via Muslim Converts' Views. *International Journal*. 2024;5(10):4921-35.
2. Alamolhoda J. The Ontological Necessity of Suffering. *Book Review Quarterly*. 2022;20(87-88):43-78.
3. Naeiji MB. The Educational Functions of Suffering in Islamic Wisdom. *Hikmat-e Isra Scientific Research Quarterly*. 2024;16(3):115-45.
4. Nouri Kouhbanani M. Semantics of the Concept of Suffering from the Perspective of Buddhism and Islam. *Theological-Exegetical Research*. 2023;1(4):58-67.
5. Khan KA, Aigerim D, Yansheng W, Ghayyas S, Adil A. A Comparison of Superstitious Beliefs and Rituals in Buddhism and Islam. *Pastoral Psychology*. 2024;73(1):133-45.
6. Nouri Kouhbanani M, Khavas A. How Buddhism Uses the Capacity of Suffering in Explaining Anthropology and Its Implications. 2024.
7. Amiri S, Ahmadi Saadi A. A Comparison of Avicenna's and Jung's Views on Self-Knowledge and Acceptance of Suffering. *Avicennian Wisdom (Meshkat al-Noor)*. 2024.
8. Yew WC, Awang AH, Selvadurai S, Mohd Noor M, Chang PK. A Comparative Study of Islam and Buddhism: A Multicultural Society Perspective. *Religions*. 2021;12(12):1098.
9. Ge BH, Yang F. Transcending the Self to Transcend Suffering. *Frontiers in Psychology*. 2023;14:1113965.

10. Ahmad M. The Practice of Giving in Islam and Buddhism: Its Impact on Man's Spiritual Well-Being. *Al-Itqan: Journal of Islamic Sciences and Comparative Studies*. 2022;6(4):69-87.
11. Sayilgan S. *God, Evil, and Suffering in Islam*: Cambridge University Press; 2023.
12. Davoudpour AR. The Evolution of Consciousness: From Eden to the Suffering. *Journal of Iranian International Legal Studies*. 2024;1(1):2957-169.
13. Mohammed MII. *Suffering and Virtue: An Interdisciplinary Exploration with a Focus on Palliative Care*. Qatar: Hamad Bin Khalifa University; 2024.
14. Rostami Jahed F, Pashaei MJ. Pleasure and Suffering from the Perspectives of Avicenna and Allameh Tabatabaei. *Avicennian Wisdom (Meshkat al-Noor)*. 2022;26(68):269-88.
15. Singh SP. Self and Suffering in Indian Thought: Implications for Clinicians. *BJPsych Advances*. 2022;28(5):286-96.
16. Dunphy-Blomfield J. *Suffering*. Australian Association for the Study of Religions Book Series 2022. p. 18-.
17. Nelson RH, Kious B, Largent E, Moore B, Blumenthal-Barby J. Is Suffering a Useless Concept? *The American Journal of Bioethics*. 2024:1-8.
18. Phillips WR, Uygur JM, Egnew TR. A Comprehensive Clinical Model of Suffering. *The Journal of the American Board of Family Medicine*. 2023;36(2):344-55.
19. Taj NH. From the Divine to the Human: New Perspectives on Evil, Suffering, and the Global Pandemic. *Journal of Islamic and Muslim Studies*. 2022;7(2):120-7.
20. Fowler J. *The Buddha's Teaching on Suffering*. 2021.
21. Zarnousheh Farahani A, Sharifi M, Saleh Sedghpour B, Shahmoradi Fereydouni MM. A Delphi Study on the Problem of Suffering from the Perspective of the Qur'an. *Qur'anic and Hadith Sciences Research*. 2024.
22. Ramli AF, Ashath M, Moghri A. A Comparative Study on the Notion of Dialogue in Islam and Buddhism. *Afkar: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam*. 2023;25(2):67-110.
23. Dahanayake N. Spirituality and Suffering. *World Futures*. 2022;78(5):311-38.
24. Awang J, Ramli AF, Rahman ZA. Muslim Views on Other Religions: With Special Reference to Buddhism. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies*. 2021;77(4):6608.
25. Santina PD. *Fundamentals of Buddhism*: Fivestar; 2024.
26. Akira H. *A History of Indian Buddhism: From Śākyamuni to Early Mahāyāna*. A History of Indian Buddhism: University of Hawaii Press; 2022.
27. Han BC. *The Philosophy of Zen Buddhism*: John Wiley & Sons; 2022.
28. Mohammadi Ashnani A, Seyyedi Askari Z. A Critical Analysis of the Origin and Typology of Suffering in Buddhist Teachings and Its Comparative Study with the Teachings of the Qur'an and Hadith. *Seraj-e Monir*. 2021;12(42):25-58.
29. Mousavi SMH, Gharaei F, Rostami SM. A Comparative Study of the Nature of the World and Its Relationship with Suffering in Islam and Buddhism. *Subcontinent Studies*. 2018;9.
30. Afkhami E. Comparative Reading on Suffering in Islam and Buddhism. *Kalam Pajouhi*. 2023;1(2).
31. Zulkifli ZB. *Natural Enlightened Dispositions and Human Suffering: Of Buddha-Nature and Islamic Fitrah*. 2020.